

РОЗДІЛ 4. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНЬОГО ДИПЛОМАТА У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІFORMATION OF REFLECTIVE COMPETENCE
OF THE FUTURE DIPLOMAT IN PROFESSIONAL TRAINING

У статті розкрито проблему формування рефлексивної компетентності майбутнього дипломата під час професійної підготовки. Системі професійної підготовки майбутніх дипломатів не вистачає різноманітності, мобільності, гнучкості, безперервності, наступності, варіативності. Під час підготовки майбутніх дипломатів і фахівців-міжнародників до роботи за кордоном необхідно акцентувати на посиленні професійної спрямованості, професійного інтересу, на розвитку професійних здібностей, умінь, навичок, професійної самосвідомості. Це зумовлює нове бачення цілей професійної підготовки майбутніх дипломатів, зміну її статусу, посилення ролі оцінно-рефлексивної складової частини в системі професійної освіти. Оцінно-рефлексивний компонент сформованості професійної компетентності майбутніх дипломатів під час професійної підготовки відбиває уміння та навички здійснення аналізу професійної діяльності, її корегування, уміння прогнозувати результати, передбачати потреби й проблеми професійного розвитку, рефлексії (вміння та навички спрямовувати мислення на самопізнання, на аналіз своїх знань і поведінки). Це усвідомлення майбутніми дипломатами специфіки, творчої спрямованості професійної діяльності дипломата, повна мобілізація всіх ресурсів на досягнення поставлених цілей щодо професійної самореалізації. Високий рівень сформованості оцінно-рефлексивного компонента характеризується спрямованістю діяльності на рефлексію, саморозвиток, акумулюванням професійного досвіду, упровадженням особистісно зорієнтованого творчого підходу до професійної діяльності. Навчальні ситуації з моментами новизни й творчості, які вимагають передбачення, аргументації, нестандартних рішень, не викликають ускладнень. Середній рівень сформованості оцінно-рефлексивного компонента: позитивне ставлення до професійної діяльності, здатність до рефлексії, наявність умінь передбачення ситуації, здатність інколи прогнозувати результати взаємодії суб'єктів міжнародного процесу. За низького рівня сформованості оцінно-рефлексивного компонента спостерігається мінімальний ступінь здатності до рефлексії та її реалізації на практиці, відсутнє передбачення, прогнозування результатів учасників взаємодії. Оцінно-рефлексивний компонент сформованості професійної компетентності майбутніх дипломатів у закладах вищої освіти виконує функцію контролю та самоконтролю, спрямовує на активізацію та об'єктивізацію діяльності, а також на оперативну корекцію процесу професійного розвитку.

Ключові слова: рефлексія, рефлексивна компонентність, професійна підготовка, майбутній дипломат.

The article reveals the problem of forming the reflective competence of the future diplomat during professional training.

The system of professional training of future diplomats lacks diversity, mobility, flexibility, continuity, variability. When preparing future diplomats and international specialists to work abroad, it is necessary to focus on strengthening professional orientation, professional interest, in the development of professional abilities, skills, professional self-awareness. This leads to a new vision of the goals of professional training of future diplomats, changing its status, strengthening the role of evaluative-reflective component in the system of vocational education.

Evaluative-reflective component of the formation of professional competence of future diplomats during training reflects the ability and skills of analysis of professional activity, its correction, the ability to predict the result, the ability to anticipate the needs and problems of professional development, reflection (ability and skills to direct thinking to self-knowledge, to analyze their knowledge and behavior). This is the awareness of future diplomats of the specifics, awareness of the creative orientation of the professional activities of the diplomat, the full mobilization of all resources to achieve the goals of professional self-realization. The high level of formation of the evaluative-reflective component is characterized by the focus on reflection, self-development, accumulation of professional experience, the introduction of personality-oriented creative approach to professional activity. Learning situations with moments of novelty and creativity, which require foresight, argumentation, non-standard solutions, do not cause complications. Intermediate level: a positive attitude to professional activity, the ability to reflect, the ability to anticipate the situation, the ability to sometimes predict the results of the interaction of the subjects of the international process.

At a low level of formation of the evaluative-reflective component there is a minimum degree of ability to reflect and implement it in practice, there is no anticipation, forecasting the results of the participants.

The evaluative-reflective component of the formation of professional competence of future diplomats in higher education institutions performs the function of control and self-control, it focuses on the intensification and objectification of activities, as well as on the operational correction of professional development.

Key words: reflection, reflexive componentivity, professional training, future diplomat.

УДК 378.147:327-051(02)
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/42.23>

Балануца О.О.,
канд. екон. наук,
Надзвичайний і Повноважний Посол
України в Кувейті

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Актуальність підготовки дипломатів і чинники, що зумовлюють потребу, передусім визначаються масштабними трансформаціями в сучасному суспільстві. Сучасний суспільний розвиток, у тому числі міжнародне життя, відзначається безпрецедентним динамізмом, надзвичайною складністю та багатомірністю. Отже, учасники світової політики дедалі частіше опиняються перед досі невідомими викликами, які необхідно адекватно оцінити й на які треба дати ефективну відповідь. Зрозуміло, що це вимагає високого професіоналізму дипломатів і всіх, хто працює у сфері міжнародних взаємин. Відповідно, має підвищуватись і рівень професійної підготовки таких фахівців.

Системі професійної підготовки майбутніх дипломатів не вистачає різноманітності, мобільності, гнучкості, безперервності, наступності, варіативності. Під час підготовки майбутніх дипломатів і фахівців-міжнародників до роботи за кордоном необхідно акцентувати на посиленні професійної спрямованості, професійного інтересу, на розвитку професійних здібностей, умінь, навичок, професійної самосвідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти професійної підготовки майбутніх дипломатів в Україні стали предметом дослідження вітчизняних науковців, таких як Б. Гуменюк, М. Клепар, С. Корсунський, М. Кулініч, Н. Ластовець, М. Мальського, Ю. Мороз, О. Пушкіна, Ю. Палєєва, В. Третько, Н. Тимошенко, Т. Чебікіна, В. Ціватого й інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на інтерес науковців до дослідження питання професійної підготовки майбутніх дипломатів, проблема не набула широкого викладення в наукових дослідженнях і потребує подальшого вивчення з метою оптимізації системи вищої освіти України. Це зумовлює нове бачення цілей професійної підготовки майбутніх дипломатів, зміну її статусу, посилення ролі рефлексивної компетентності в системі професійної освіти.

Мета статті – розглянути проблему формування рефлексивної компетентності майбутнього дипломата під час професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Поняття «рефлексія» (з латинського – відтворення, звернення назад) розглядається з двох позицій:

1) відтворення, роздуми людини над власним душевним станом, власними переживаннями, мотивами власних дій, самоаналіз;

2) у філософії – відтворення та дослідження процесу пізнання навколишнього світу [6].

Так, зокрема, дефініція «рефлексія» у філософському енциклопедичному словнику трактується як «принцип людського мислення, що спрямовує

його на осмислення та усвідомлення власних форм і передумов; предметний розгляд самого знання, критичний аналіз його змісту й методів пізнання; діяльність самопізнання, що розкриває внутрішню будову й специфіку духовного світу людини» [10, с. 579].

За Т. Волобуєвою, рефлексія – зосередження людини на самій собі, свідоме перенесення на себе отриманих у досвіді знань про інше [1, с. 73].

В. Крижко подає кілька тлумачень терміну «рефлексія»:

1) усвідомлення суб'єктом засобів та основ діяльності, їхньої зміни;

2) вихід на зовнішню позицію одного суб'єкта діяльності стосовно діяльності іншого суб'єкта;

3) процес відтворення однією людиною «внутрішньої картини світу» іншої людини;

4) самоаналіз; осмислення людиною закономірностей, механізмів власної діяльності й існування [2, с. 104].

Розглядаючи рефлексію як процес та особливу структуру в діяльності, Г. Щедровицький розуміє її як механізм і закономірність «природного розвитку самої діяльності» [12, с. 157–188].

На думку В. Лефєєва, рефлексія – «це здатність встати на позицію дослідника щодо іншого «персонажу», його дії та думок» [4, с. 10]. Автор розглядає рефлексивні процеси як феномен, що визначає специфіку взаємовідносин об'єктів-дослідників.

За В. Федоровим, рефлексія визначається як самоаналіз, осмислення власних дій, передумов і механізмів власної діяльності, парадигмальних засад, еталонів, процедур діяльності; як самосвідомість, спосіб мислення, спрямований на осмислення та усвідомлення власного психічного стану [8, с. 107]. Рефлексія є «основою конструювання людиною своєї програми життєдіяльності, принципів ставлення до себе, свого місця у світі, формування базових цінностей життєдіяльності» [8, с. 180].

Оцінно-рефлексивний компонент сформованості професійної компетентності майбутніх дипломатів під час професійної підготовки відбиває уміння та навички здійснення аналізу професійної діяльності, її корегування, уміння прогнозувати результат, передбачати потреби й проблеми професійного розвитку, рефлексії (вміння та навички спрямовувати мислення на самопізнання, на аналіз своїх знань і поведінки). Це усвідомлення майбутніми дипломатами специфіки, творчої спрямованості професійної діяльності дипломата, повна мобілізація всіх ресурсів на досягнення поставлених цілей щодо професійної самореалізації.

Оскільки компетентність як результативно діяльнісна характеристика освіти представлена готовністю до цілепокладання, оцінювання, дії та рефлексії, то це передбачає досвід самостійної діяльності на основі універсальних знань.

Рефлексія – застосування всіх характеристик (мислення, спрямоване на осмислення та усвідомлення власних форм і передумов; предметний розгляд самого знання, критичний аналіз його змісту й методів пізнання; діяльність самопізнання, що розкриває внутрішню будову й специфіку духовного світу людини), що дає можливість бачити свою працю з позиції іншої людини. Рефлексія визначає ставлення до себе як до суб'єкта професійної діяльності. Здатність порівнювати, зіставляти самосвідомість з оцінками інших учасників взаємодії допомагає особистості усвідомити те, як вона сприймається та оцінюється іншими людьми.

Установка (готовність, налаштування) особистості на постійний зворотний зв'язок, на уміння інтерпретувати отриману інформацію, оцінювати результативність і доцільність вживаних ним рішень, завдань і соціально-психологічних ситуацій – важлива умова розвитку самореалізації.

Рефлексія – це не тільки розуміння, аналіз себе і своїх учинків, а й з'ясування того, як навколишні люди розуміють тебе, твої особистісні якості, емоційні реакції та когнітивні уявлення. У тому разі, коли змістом таких уявлень є предмет спільної діяльності, розвиваються предметно-рефлексивні відносини [7, с. 41–44]. До рефлексії належать такі явища, як самопізнання, переосмислення та повторна перевірка своєї думки про себе, про інших людей і про те, що, на думку суб'єкта, думають про нього інші люди, як вони його оцінюють та як до нього ставляться. Без рефлексії неможливо було б встановлювати правильні взаємини з іншими людьми. Сенс рефлексії полягає в переході прихованого знання в формалізоване й логічно обґрунтоване. Відомі такі способи рефлексії, як висунення гіпотез, ідеалізація, переживання. Потреба в рефлексії виникає внаслідок сумнівів щодо вихідних позицій своєї життєдіяльності [9, с. 49].

Характер рефлексії людини зумовлений чотирма видами капіталу: економічним, культурним, соціальним і символічним [13]. Для дослідження дипломатичної служби особливе значення мають соціальний капітал, тобто повноваження, зумовлені приналежністю індивіда до конкретної соціальної групи, і символічний капітал, що полягає в наявності соціального авторитету, репутації. Такі види капіталу залежать і від «системи міцних набутих схильностей <...>, які породжують та організують практики й уявлення, об'єктивно адаптовані для досягнення певних результатів» [5, с. 164]. Індивідуальна й інституційна рефлексія – це постійне спостереження людей, соціальних груп, інститутів, з'ясування цінностей, ідей і співвідношень їх із власною свідомістю з метою можливої зміни своїх позицій і поведінки.

Специфіка діяльності дипломата зумовлює особливу значущість соціально-професійних якостей, які сприяють міжособистісній і рольовій

взаємодії учасників процесу. До їх числа можна віднести рефлексивність, гнучкість, емпатійність.

Рефлексивність як особистісна якість має тісний зв'язок із високим рівнем творчості у сфері дипломатії, з усвідомленням себе в такій позиції та оцінкою ефективності своєї діяльності, з осмисленням її не тільки для себе, але й для інших. Дипломатична діяльність вимагає від майбутнього фахівця такого наряду усвідомлення своєї ролі в процесі, прояву творчого підходу з урахуванням змінюваних ситуацій взаємодії. Динамізм особистості пояснюється необхідністю вибору засобів, форм, прийомів комунікації та залежності від умов.

Функції, що об'єднуються поняттям «дипломатичні» й здійснюються дипломатичними представниками, можуть бути поділені на: процедурні, які можна формалізувати й доручити виконавцям, які не мають дипломатичних компетенцій; когнітивні, смислові, якими є такі інформаційно-комунікаційні функції, як спостереження, аналіз, з'ясування подібності й відмінності своєї та інших культур із метою знаходження точок дотику, формування спільних, взаємоприйнятних, компромісних позицій у міждержавних відносинах [5, с. 165].

Специфічність дипломатичної діяльності взагалі полягає в її предметі – постійно невизначеній ситуації, що змінюється в міжнародних відносинах, яка зумовлена зовнішніми обставинами. Дипломати рефлексивно «конструюють реальність на основі опрацювання значного масиву інформації, зібраної з найрізноманітніших джерел, особливо дипломатами на місцях» [16, с. 426].

Відповідні сайти – наочні приклади: вони постійно змінюються (рубрики, інформація, стрічки новин та інше), і щоб знати, що саме додається чи видаляється, необхідно постійно відстежувати величезний обсяг інформації. Важливе прогнозування потенційних подій і підготовка варіантів реакції на них, що є так званим «активним очікуванням» [15, с. 75].

У таких умовах зростає роль здатності дипломатів до рефлексії, врахування складності, динамічності й рефлексивності соціальних систем і зрештою до самозміни, а не тільки реакції на зовнішні обставини. Специфічна рефлексивність дипломатичної служби виявляється в підходах до інфокомунікаційних процесів, вивченні міжнародних відносин та їх оцінки, постановці проблеми самодослідження, у тому числі залученні до її розв'язання зовнішніх фахівців, учених.

Індивідуальна рефлексія та саморефлексія проявляються в розумінні реального стану справ, що відрізняється від офіційно заявленої позиції, якої має дотримуватися дипломат [3, с. 168].

Існує зв'язок між рівнем вираженості власної компетентності й ефективністю виконуваної діяльності: за умови високо вираженого почуття власної компетенції ефективність професійної діяльності зростатиме; в умовах зі слабо вираженим почуттям

власної компетентності ефективність професійної діяльності буде знижуватись. Компетентність як результативно-діяльнисна характеристика освіти представлена готовністю до цілепокладання, оцінювання, дії та рефлексії, передбачає досвід самостійної діяльності на основі універсальних знань [7].

Функції оцінно-рефлексивного компонента:

- вироблення навичок самооцінки й самоконтролю, уміння об'єктивно співвіднести рівень розвиненості особистісних якостей, які забезпечують готовність до професійної діяльності відповідно до норм;

- вироблення навичок самокерування та самодисципліни [9, с. 126].

Показником оцінно-рефлексивного компонента сформованості професійної компетентності майбутніх дипломатів у закладах вищої освіти є усвідомленість своїх знань і вмінь, яка полягає в здатності застосовувати прийоми самоспостереження, самоаналізу, самокерування, самокорегування, основні з яких:

- адекватність самооцінки своєї власної діяльності;

- здатність до рефлексії;

- детермінація в навчальній і професійній роботі;

- здатність до самоаналізу й самокорекції професійних компетенцій [9, с. 126].

Високий рівень сформованості оцінно-рефлексивного критерію характеризується спрямованістю діяльності на рефлексію, саморозвиток, акумулюванням професійного досвіду, упровадженням особистісно зорієнтованого творчого підходу до професійної діяльності. Навчальні ситуації з моментами новизни й творчості, які вимагають передбачення, аргументації, нестандартних рішень, не викликають ускладнень. Середній рівень: позитивне ставлення до професійної діяльності, здатність до рефлексії, наявність умінь передбачення ситуації, здатність інколи прогнозувати результати взаємодії суб'єктів міжнародного процесу. За низького рівня сформованості оцінно-рефлексивного компонента спостерігається мінімальний ступінь здатності до рефлексії та її реалізації на практиці, відсутнє передбачення, прогнозування результатів учасників взаємодії.

Висновки. Специфіка діяльності дипломата зумовлює особливу значущість соціально-професійних якостей, які сприяють міжособистісній і рольовій взаємодії учасників процесу. До їх числа можна віднести рефлексивність, гнучкість, емпатійність. Рефлексивність як особистісна якість має тісний зв'язок із високим рівнем творчості у сфері дипломатії, з усвідомленням себе в такій позиції

та оцінкою ефективності своєї діяльності, з осмисленням її не тільки для себе, але й для інших. Дипломатична діяльність вимагає від майбутнього фахівця такого наряду усвідомлення своєї ролі в процесі, прояву творчого підходу з урахуванням змінюваних ситуацій взаємодії.

Оцінно-рефлексивний компонент сформованості професійної компетентності майбутніх дипломатів виконує функцію контролю та самоконтролю, спрямовує на активізацію та об'єктивізацію діяльності, а також на оперативну корекцію процесу професійного розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Волобуєва Т.Б. Самоосвітня діяльність керівника. Харків : Видавнича група «Основа», 2005. 96 с.
2. Крижко В.В. Теорія та практика менеджменту в освіті : навчальний посібник. Київ : Освіта України, 2005. 256 с.
3. Коппель О.А., Пархомчук О.С. Міжнародні відносини ХХ століття : навчальний посібник. Київ : Школяр, 2005. 360 с.
4. Лефевр В.А. Конфликтующие структуры. Москва : Советское радио, 1973. 158с.
5. Литвак Н.В. Современная дипломатическая служба как рефлексивный институт. *Политические исследования*. 2018. № 2. С. 163–172.
6. Педагогический энциклопедический словарь / Гл. ред. Б.М. Бим-Бад ; ред. кол. : М.М. Безруких, В.А. Болотов и др. Москва : Большая Российская энциклопедия, 2003. 528 с.
7. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : «Либідь», 1997. 374 с.
8. Федоров В.Д. Менеджмент закладів освіти, менеджер закладу освіти : психологічні засади. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2004. 223 с.
9. Федченко Ю.О. Формування готовності до професійного саморозвитку магістрантів педагогічного профілю у вищих навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Кропивницький, 2017. 220 с.
10. Философский энциклопедический словарь / ред. кол. : С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы и др. 2-е изд. Москва : Советская энциклопедия, 1989. 815 с.
11. Хабермас Ю. Будущее человеческой природы : На пути к либеральной евгенике. Москва : Весь Мир, 2002. 144 с.
12. Щедровицкий Г.П. Рефлексия в деятельности. *Вопросы методологии*. Архив номеров (1991–1995). С. 157–188. URL: <http://www.circle.ru/archive/vm/nom>.
13. Bennett M. Beyond tolerance: Intercultural communication in a multicultural society. *Matters*. No 6 (2) and 6 (3). 1996.
14. Meggery J. Developments in Simulation and gaming. *International yearbook of educational and instructional technology*. New York, 1978. P. 22–33.
15. Neumann I.B. To be a Diplomat. *International Studies Perspectives*. 2005. Vol. 6. No. 1. February. P. 72–93.
16. Piotet F., Lorient M., Delfolie D. *Splendeur et miseres du travail des diplomates*. Paris : Hermann, 2013. 468 p.